

УДК 330.567.28:336.58

ВИТРАТИ ДОМОГОСПОДАРСТВА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Коцюрубенко Г. М., аспірантка

Одеський державний економічний університет

В статье рассмотрены подходы к классификации расходов, осуществляемых домохозяйством в процессе функционирования в условиях рыночной экономики. Исследованы существующие подходы и выделены дискуссионные моменты. Освещена и обоснована авторская точка зрения относительно возможности решения некоторых из них.

Ключевые слова: рыночная экономика, финансовые отношения, расходы домохозяйства, классификация расходов.

Approaches to the classification of charges undertaken by the household during the operation in a market economy are considered in the article. The existing developments are investigated. The discussion points are selected. The author's opinion about the discussion points is offered. The possibilities of solving some of the discussion points are offered.

Key words: a market economy, financial relations, charges of household, the classification of charges

Постановка проблеми та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Зміни, які були пов'язані з переходом до ринкових методів економічної діяльності, стали каталізатором появи нових учасників, зокрема виділення домогосподарства як самостійного та повноправного суб'єкта, що безпосередньо задіяний у всіх процесах, пов'язаних з виробництвом, розподілом та споживання ВВП країни. А від так, домогосподарство залучається до фінансових відносин та стає їх невід'ємною складовою, в тому числі через здійснення витрат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сучасних тенденцій функціонування домогосподарств в умовах ринкової економіки посідають чільне місце в колі інтересів Є. Болотіної, Г. Старостенко, Н. Іванової, О. Марець, О. Міроненко, М. Муислової та ін. Участь домогосподарства у фінансових відносинах спровокувала необхідність дослідження місця та ролі даного суб'єкта у складі фінансової системи, що знайшло безпосереднє відображення у напрацюваннях С. Белозьорова, Н. Героніної, В. Кудряшова, Е. Рогатенюк, О. Свиридонова, Ю. Янель та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Становлення домогосподарства як самостійного учасника фінансових відносин зумовлює появу нових напрямів у функціонуванні та взаємодії з іншими суб'єктами, зокрема і у фінансовій площині, в тому числі й через здійснення домогосподарством витрат. Відповідно, має місце зміна та розширення можливих напрямів витрачання коштів, а по декуди і

структури витрат домогосподарства. Крім того, залучення домогосподарства до активної фінансової взаємодії зумовлює необхідність чіткого окреслення можливих напрямів витрачання коштів та критеріїв їх групування.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення результатів дослідження автора можливості групування та класифікації витрат домогосподарства як самостійного суб'єкта фінансових відносин в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу досліджень. Здійснюючи витрати своїх коштів, члени домогосподарства задовольняють різноманітні потреби. Задоволення потреб домогосподарства можливо двома шляхами:

1) використання грошових доходів, тобто здійснення грошових витрат;

2) натуральним самозабезпеченням, яке відбувається за рахунок власної трудової діяльності [1, 320].

В умовах ринкової економіки задоволення потреб за допомогою натурального самозабезпечення майже не відбувається. Однак, за кризових процесів в економіці та погіршення матеріального становища, населення може використовувати такий шлях забезпечення своїх потреб, зокрема через вирощування продуктів харчування на присадибних ділянках, шиття та плетіння одягу у домашніх умовах тощо. Необхідно зазначити, що таке забезпечення потреб членів домогосподарства практично не можливо виміряти у грошовому еквіваленті. Від так, в переважній більшості випадків витрати домогосподарств пов'язують саме зі здійсненням грошових витрат.

Витрати домогосподарства представляють собою сукупність грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначенні для забезпечення належного його функціонування.

Витрати домогосподарства значно диференційовані й можуть різнитися за низкою ознак.

– згідно ролі, яку відіграють, виокремлюють: споживчі (придбання товарів та послуг), виробничі (в просте або розширене відтворення особистого виробництва, творчості, промислів) та інвестиційні (в кредитну систему або фондовий ринок);

– за розміром: постійні та змінні, або фіксовані (постійні або умовно постійні), зростаючі й ті, що зменшуються;

– в залежності від частоти здійснення: періодичні, одноразові, випадкові, циклічні, сезонні, або пов'язані з конкретними датами;

– в залежності від мети: на життєзабезпечення (харчування, одяг, житло й т. ін.), на забезпечення простого відтворення в особистих господарствах (сировина, матеріали, ремонт обладнання), на покращення

умов життя (меблі, авто, дачі), захист від ризиків (страхування, технічний захист) й т. ін.;

– в залежності від необхідності виділяють першочергові (необхідні) витрати на харчування, одяг, медичне забезпечення; другорядні (бажані) – освіта, страхові платежі і т. ін.;

– в залежності від регулярності: постійні витрати (на харчування, комунальні послуги і т. ін.); регулярні (на одяг, транспорт й т. ін.); одноразові (на лікування, товари довготривалого користування);

– за періодичністю: короткострокові (поточні витрати на продукти харчування, деякі непродовольчі товари, більшість послуг); середньострокові (сезонні придбання товарів (одяг, взуття); довгострокові (витрати, що здійснюються раз в декілька років);

– за функціональним призначенням: особисті витрати на споживання; податки та обов'язкові платежі; грошові накопичення та заощадження[1, 194; 2, 227].

В переважній більшості випадків науковці, при розгляді витрат домогосподарств, використовують їх групування саме за функціональним призначенням, адже такий підхід дає змогу визначити фактичний розмір витрат, що були здійсненні домогосподарством, тобто дає можливість їх оцінки, виміру та співставлення[3, 183].

Необхідно звернути увагу на існування деяких відмінностей щодо складових групи «податки та обов'язкові платежі». Зустрічається включення до даної групи витрат здійснення населенням внесків до благодійній фондів, творчих союзів, до різного роду кооперативів (будівельні, гаражні та ін.) тощо[4, 170]. Однак, дані внески не є обов'язковими в такому ж розумінні як податки чи збори, що встановлені державою та носять обов'язковий характер.

Втім, існує й інший підхід: поряд з витратами на споживання та заощадження виокремлюється третя група витрат, що об'єднує усі платежі, що їх здійснює населення – як обов'язкові так і добровільні (платежі, що здійснюються за особистою ініціативою до страхових організацій у випадках страхування від різноманітних ризиків, до благодійних фондів, добровільні внески тощо)[1, 322; 5].

Однак, цілком доцільним можна вважати виділення в окрему групу всіх податків та обов'язкових платежів, що пов'язують домогосподарство та державу. Доречність такого підходу до групування витрат домогосподарства зумовлена важливістю дослідження зміни відносин між даними учасниками саме в умовах становлення домогосподарства як самостійного та повноправного суб'єкта фінансових відносин. Крім того, окреме групування податків та обов'язкових платежів, що їх сплачує домогосподарство, надасть можливість більш чіткого представлення тієї сукупності грошових коштів, що вже безпосередньо надходять у розпорядження домогосподарства та формує основу його функціонування,

адже сума коштів, якою домогосподарство може розпоряджатися на власний розсуд (чи то на поточне споживання, чи то на здійснення заощаджень) менша від суми отриманих доходів на величину сплачених податків та зборів.

В економічній теорії взаємозв'язок між споживанням та заощадженням знаходить відображення в рівнянні: $I = C + S$, де I – дохід домогосподарства, C – поточне споживання, S – заощадження. Дане рівняння демонструє залежність між собою процесів споживання та заощадження, а від так, можна говорити, що зміна витрат на споживання відображається на можливості здійснення заощаджень.

Якщо споживання розглядати як процес придбання та використання придбаних товарів та послуг з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства, то витрати на споживання доцільно представити як суму грошових платежів, що їх здійснює домогосподарство за отримані товари та послуги з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства.

У переважній більшості випадків у науковій літературі витрати на споживання поділяють на: витрати на послуги й витрати на товари. Останні, в свою чергу, класифікуються в залежності від:

1) очікуваного строку використання:

- витрати на товари короткострокового (тимчасового, або поточного) використання. До них відносять продукти харчування, одяг, пальне і т. ін.). Строк використання для товарів, який встановлюють для зарахування до даної групи, варіює від одного до трьох років;

- витрати на товари довгострокового (тривалого) використання. До них відносять меблі, побутову техніку, авто тощо[3, 183; 6, 371].

2) виду споживання:

- витрати на продовольчі товари (продукти харчування);

- витрати на непродовольчі товари[5].

Існує і дещо інший підхід до групування витрат на споживання. Їх поділяють на поточні та капітальні витрати. До поточних відносять: витрати пов'язані з придбанням продовольчих товарів, непродовольчих товарів, які використовуються у продовж незначного періоду (одяг, взуття і т. ін.); витрати на послуги, якими населення користується протягом всього життя (послуги перукарів, лікарів тощо). Капітальні витрати складаються з витрат на непродовольчі товари, які мають відносно тривалий термін використання (авто, меблі і т. ін.); витрат на послуги, якими користуються доволі рідко, проте результат цих послуг є відчутним і тривалим для учасників домогосподарств (наприклад, освіта, туристичні послуги тощо)[7, 503].

Необхідно звернути увагу, що у запропонованій класифікації витрат на споживання витрати на послуги включені як до капітальних так і до поточних витрат. Проте, становлення домогосподарства як самостійного та

повноправного учасника фінансових відносин зумовлює розширення сфери послуг, якими користується даний суб'єкт в процесі свого функціонування. Крім того, доцільно відзначити, що розвиток суспільства у напрямку появи нових технологій та глобальна інформатизація теж впливають на розширення можливого спектру потенційних послуг для домогосподарства, що створює передумови для збільшення суми грошових платежів, необхідних для забезпечення даної групи споживчих витрат. З огляду на зазначене цілком доречним можна вважати виділення витрат на послуги в окрему групу споживчих витрат.

Крім того, дану групу витрат доцільним буде доповнити згаданими вже раніше добровільними платежами та внесками, які здійснює населення до різноманітних організацій. Індивід, як особистість, при сприятливих умовах існування, потребує задоволення не тільки матеріальних потреб. Задоволення певних духовних потреб людини, як то відвідання театру, кіно тощо, можна віднести і до послуг, які отримує людина. В той же час, прояв найвищої духовної потреби в допомозі оточуючим (благодійні внески) чи в необхідності до спілкування (членство в різних організаціях за інтересами) не є послугою в уставленому розумінні, хоча дані платежі є своєрідною платою за можливість задоволення певних потреб.

Особливої уваги, потребують платежі за договорами страхування. В певному розумінні така угода свідчить про отримання послуги – страхового захисту, а ціною є страховий платіж. Однак, не всі послуги зі страхування слід включати до споживання. Страхові платежі за договорами страхування життя, з огляду на специфіку даних відносин та кінцеву мету, доцільніше буде віднести до категорії «заощадження». Поділ страхування (а від так - страхових компаній та договорів страхування) на ризикове страхування (*non-life insurance*) та страхування життя (*life insurance*) пов'язано з низкою відмінностей, що притаманні останньому. Договори страхування життя окрім страхового захисту та виплати застрахованому страхової суми, передбачають отримання певного відсоткового доходу, та, в разі отримання страховою компанією інвестиційного доходу від своєї діяльності, можливість участі в ньому страхувальника, таким чином, виступаючи своєрідним інструментом накопичення коштів для населенням. З огляду на наведенні характеристики, можна вважати за доцільне віднесення витрат населення на договори страхування життя до процесу накопичення коштів.

Дещо інша специфіка у кредитних платежів, які здійснює домогосподарство. Фактично сума кредиту виступає ціною товару, на яку він був отриманий. Однак, відсотки за користування кредитом – це плата за послугу, а саме за можливість скористатись грошовими коштами, які не належать домогосподарству.

Від так, здійснення витрат на споживання є постійною складовою у діяльності домогосподарства, адже споживчі витрати дають змогу

функціонувати та розвиватись даному суб'єкту. Грошові кошти, що залишились у розпорядженні домогосподарства після здійснення витрат на споживання, є основою для формування заощаджень, тобто здійснення накопичення грошових коштів.

При здійсненні заощаджень населення керується різними мотивами, зокрема це може бути прагнення придбання у майбутньому доволі коштовної речі чи організації відпустки, необхідність коштів для власного навчання або для освіти дітей, бажання накопичення коштів на «старість» тощо[6, 372].

Причини, які спонукають домогосподарства здійснювати заощадження, розділяють на дві групи:

- захист доходів, наприклад, прагнення забезпечити себе на «чорний день» у разі виникнення непередбачуваних обставин, бажання покращити взагалі фінансову забезпеченість своєї сім'ї та ін.;

- спекуляція на біржі, тобто зберігання частини доходу з метою витрачання його на придбання цінних паперів, щоб у майбутньому отримати прибуток від підвищення їх номінальної вартості[3, 185].

Ймовірна ситуація, коли у населення формуються немотивовані заощадження, що виникають в наслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб. Це можливо у випадках, якщо:

- рівень доходів досить великий, тобто в змозі забезпечити задоволення потреб, які на даний час існують;

- рівень пропозиції та якість пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;

- політика держави, що спрямована на підвищення рівня заощаджень, шляхом зниження витрат домогосподарств[8, 9].

До немотивованих заощаджень можна віднести так звані вимушені заощадження, які виникали у радянського населення, коли домогосподарства, маючи кошти, не мали змоги придбати потрібні їм товари в силу відсутності останніх у вільному доступі.

Однак, існування лише мотивів для здійснення заощадження замало. Основним чинником, який визначає можливість здійснення та рівень накопичення, є дохід домогосподарства. Крім того, на процес накопичення коштів впливають:

- інфляційні очікування – що вищою очікується інфляція, то менше домогосподарства схильні заощаджувати;

- сподівання домогосподарств щодо розвитку економічної ситуації в країні та власних перспектив;

- демографічні чинники (склад сім'ї, місце проживання, рівень освіти, сектор зайнятості);

- зміни в оподаткуванні;

- зміни процентних ставок тощо[7, 373].

Заощадження домогосподарств можна класифікувати в залежності від характеру мобілізації: організовані та неорганізовані. До організованих відносять всі накопичені фінансові активи домогосподарства, що зберігаються у фінансових інститутах банківської та парабанківської системи, зокрема внески на депозитні рахунки, цінні папери, страхові поліси тощо.

Неорганізовані заощадження – це заощадження у формі готівки, що зберігаються безпосередньо у населення в національній та іноземній валютах.

Дехто з науковців зазначають, що неорганізовані заощадження можуть набувати також і натуральної форми, тобто як придбання товарів тривалого користування[6, 373]. Зустрічається і більш розширене пояснення натуральної форми неорганізованих заощаджень. Зокрема до них відносять: зберігання коштів у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого використання[8, 9]. В той же час не зазначається наскільки дорогими мають бути товари тривалого користування, щоб потрапити в дану категорію заощаджень.

З огляду на зазначені складові даної форми заощаджень, виникає враження, що утворення у населення неорганізованих заощаджень у натуральній формі є вимушеною дією, наприклад, у відповідь на відсутність стабільності в економіці країни. Адже, придбання товарів тривалого використання, або коштовностей чи прикрас з дорогоцінних металів можна розглядати як задоволення певних споживчих потреб людини на які попередньо було здійснено заощадження певних коштів. В протилежному випадку мова йде про необхідність збереження купівельної спроможності вже накопичених грошових коштів в разі недовіри до грошово-кредитної та фінансової системи, як можливий варіант – придбання згаданих товарів.

Однак, в умовах відносної стабільної ситуації в економіці та існування певного рівня довіри населення до фінансової системи взагалі, до натуральної форми заощаджень доцільніше віднести придбання таких товарів, вартість яких з часом не зменшується, а навпаки – має схильність до збільшення. В сучасних умовах до цієї категорії можна віднести дорогоцінні метали у злитках, раритетні та ексклюзивні речі (картини, авто і т. ін.), нерухомість тощо.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи наведене вище, можна зробити наступні висновки:

- зміна ролі держави та домогосподарства в умовах ринкових методів господарювання впливають на характер економічних відносин між даними учасниками, що знаходить відображення у складі та структурі сплачених податків та зборів. Це зумовлює доцільність виділення даної групи платежів у окрему групу витрат для домогосподарства;

- залучення домогосподарства до фінансових відносин як повноправного їх учасника та розширення спектра фінансових послуг для даного суб'єкта визначають необхідність чіткого розмежування витрат між споживання та заощадження, зокрема щодо поділу страхових платежів за ризиковими видами страхування та платежів за договорами страхування життя;

- за умов ринкової економіки у домогосподарства можуть формуватися заощадження у натуральній формі – як сукупність товарів, вартість яких з часом має тенденцію до збільшення.

Враховуючи тісний зв'язок між споживання і заощадження, залежність цих процесів від отриманих доходів, з огляду на необхідність управління домогосподарством процесом інвестування утворених заощаджень цілком доцільними можна вважати подальші дослідження щодо можливості для домогосподарства планувати та прогнозувати джерела доходів, їх розмір, напрями витрачання отриманих коштів тощо.

Література:

1. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / [Г.Б. Поляк, Л. Д. Андросова, Т. А. Башкатова и др.]; под ред. проф. Г. Б. Поляка. – [2-е изд.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 512с.
2. Свиридонов О. Ю. Финансы, денежное обращение, кредит / О. Ю. Свиридонов. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 288с. – (Высшее образование).
3. Старостенко Г. Г. Політична економія: Навч. посібник/ Г. Г. Старостенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.
4. Рогатенюк Э. В. Финансы: Учебное пособие / Э. В. Рогатенюк, И. М. Пожарицкая. – Симферополь: «Крымская академия природоохранного и курортного строительства», 2002. – 232 с.
5. Государственные и муниципальные финансы: Учебник / [А. Я. Быстряков, Т. Д. Викулина, В. Ф. Воля, Гаврилова Н. М. и др.]; Под общ. ред. И. Д. Мацкуляка - М.: Изд-во РАГС, 2003. - 680 с.// Электронная библиотека Северо-западной академии государственной службы// [Электронный ресурс]. – [Режим доступа]. – <http://www.nwapa.spb.ru/ftxt/2030/>.
6. Вступ до економічної теорії. Підручник / [З. Ватаманюк, О. Ватаманюк, С. Панчишин, С. Кудин та ін.]; За ред. З. Ватаманюка. – [3-є вид., допов.]. – Львів: «Новий світ - 2000», 2006. – 504 с.
7. Финансы: учеб. / [В. В. Ковалев, С. А. Белозёров, С. Г. Горбушина]. – Под. ред. В. В. Ковалева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 610 с.
8. Янель Ю. А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янель, К. О. Соломянова // Економіка, фінанси, право. – 2006. - №6. – с. 9 – 13